

Kaja Kaźmierska
Uniwersytet Łódzki

Recenzja książki

Doliński Wojciech (2012) *Nowe ślady. Stare drogi. Europa w pamiętnikach Polaków*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS

Kaja Kaźmierska, doktor habilitowana, profesor Uniwersytetu Łódzkiego, kierownik Katedry Socjologii Kultury Uniwersytetu Łódzkiego, wicedyrektor Instytutu Socjologii. Specjalizuje się w badaniach biograficznych, zagadnieniach tożsamości i pamięci biograficznej. Autorka książek: *Doświadczenia wojenne Polaków a kształtowanie tożsamości etnicznej. Analiza narracji kresowych* (IFiS PAN, Warszawa 1999), *Biografia i pamięć. Na przykładzie generacyjnego doświadczenia ocalonych z Zagłady* (NOMOS, Kraków 2008) oraz *Biography and Memory: The Generational Experience of the Shoah Survivors* (Academic Studies Press, Boston 2012).

Dane adresowe autorki:

Katedra Socjologii Kultury
Instytut Socjologii
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytetu Łódzkiego
ul. Rewolucji 1905 r. nr 41
90-214 Łódź
e-mail: kajakaz@uni.lodz.pl

Dyskusja na temat politycznego, kulturowego i społecznego kształtu Europy trwa nieprzerwanie od chwili pojawienia się idei zjednoczonego starego kontynentu. Od samego początku toczyła się ona w odniesieniu do dwóch ram – wspólnoty europejskiej i tworzących ją państw oraz z perspektywy tych, którzy nie należeli czy też nadal nie należą do Unii Europejskiej, będąc zarazem obywatelami Europy. Jednym ze znaczących tematów owych dyskusji jest problem tożsamości europejskiej, postawienia pytania o to, czy mieszkańcy Europy odwołują się do tej kolektywnej identyfikacji i jakie miejsce zajmuje ona wśród innych znaczących aspektów tożsamości zbiorowej, takich jak na przykład tożsamość narodowa. Owe pytania o tożsamość europejską w istocie zmiernają do odnalezienia odpowiedzi na pokrewne pytanie: czym współcześnie Europa jest dla jej mieszkańców, czy jakkolwiek zdefiniowana euro-

pejskość daje szansę zbudowania wspólnej ramy odniesienia, a co za tym idzie, wspólnej odpowiedzialności, podzielenia określonych wartości i tym podobnych. Jak wspominałam, dyskusje takie toczą się zarówno wewnątrz Unii Europejskiej, jak i poza jej obszarem. Niewątpliwie w tym drugim przypadku intensyfikują się one, gdy rozważane jest wstąpienie danego państwa do UE. Przykładem może być chociażby społeczeństwo polskie. Wraz z przystąpieniem Polski do Unii pojawiło się wiele badań na temat identyfikacji członków społeczeństwa polskiego z Unią, poczucia tożsamości kolektywnej związanej z europejskością. Większość tego typu studiów oparta jest o analizy ilościowe. Książka Wojciecha Dolińskiego *Nowe ślady. Stare drogi. Europa w pamiętnikach Polaków* jest jedną z niewielu prac opartych na badaniach jakościowych, których dodatkowym atutem jest fakt, że autor wraca do polskiej tradycji badań biograficznych, jaką jest badanie pamiętników. Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, iż rozwijające się ostatnio dość dynamicznie podejście biograficzne odnosi się przede wszystkim do wywoływanych w obecności badacza, spontanicznych narracji (autobiograficzny wywiad narracyjny) lub uzyskiwanych również „na żywo” historii życia (wywiad biograficzny). Tak więc, mimo iż konkursy na pamiętniki są ciągle jeszcze w Polsce organizowane, choć już nie na taką skalę, ten typ praktyki badawczej i analitycznej utracił swoje znaczenie. Z tego względu posłużenie się przez Dolińskiego pamiętnikami z jednoczesnym projektem zastosowania współczesnych procedur analitycznych (wobec klasycznych badań nad pamiętnikami) uznać trzeba za ważne i wzbogacające pole analiz biograficznych.

Materiał badawczy stanowiły pamiętniki nadesłane na konkurs na przełomie 2005 i 2006 roku.

Zarówno tytuł konkursu („Polacy w Europie – Europa wśród Polaków. W poszukiwaniu własnych korzeni”), jak i treść ulotki konkursowej czy samej jej tytuł („Konkurs na pamiętnik, wspomnienie, pisemną wypowiedź”) (s. 289) wyraźnie wskazywały temat wspomnień. Spośród 159 nadesłanych tekstów do analizy wybrano 42 pamiętniki, kierując się w pierwszym rzędzie kryterium treści. Autor założył, że potoczne poczucie europejskości wyraża się w bezpośrednich, to jest zawartych *explicite* w tekście, odniesieniach do Europy. Z założenia wykluczono zatem te pamiętniki, w których autorzy nie odwołują się do Europy czy też związanych z nią identyfikacji. Przyznam, że te nieprzedstawione w pracy materiały są dla mnie bardzo intrygujące. Niestety w książce nie znajdujemy żadnej ich charakterystyki ani refleksji na temat tego, dlaczego w odpowiedzi na jednoznacznie, a nawet sugerująco sformułowaną problematykę konkursu, autorzy pamiętników (jak wynika z danych, musi być to całkiem spora grupa skoro ze 159 nadesłanych tekstów autor wybrał 42) nie odnoszą się bezpośrednio do Europy. Być może jednak to robią? Z własnego doświadczenia badawczego¹ wiem, że właśnie takie materiały okazują się paradoksalnie często analitycznie i poznawczo bogatsze, jeśli idzie o proces budowania kolektywnych identyfikacji i umieszczenia w nich odniesień do europejskości².

¹ W latach 2008–2011, jako członek zespołu polskiego, brałam udział w międzynarodowym projekcie badawczym 7PR EUROIDENTITIES „The Evolution of European Identity: Using biographical methods to study the development of European Identity” (Tożsamości Europejskie: Wykorzystanie metod badań biograficznych w rozwoju tożsamości europejskiej). W projekt zaangażowane były zespoły z następujących krajów: Irlandii Północnej, Bułgarii, Estonii, Niemiec, Walii, Włoch i Polski.

² Autor nie mógł wiedzieć o rezultatach projektu (patrz przyp. 1), gdyż oba opracowania powstawały równolegle. Myślę, że wypracowana w ramach projektu EUROIDENTITIES koncepcja europejskiej przestrzeni mentalnej byłaby tu bardzo pomocna, zwłaszcza w odniesieniu do pominiętych przez autora materiałów. W tym numerze „Przeglądu Socjologii Jakościowej” znajduje się również recenzja książki napisanej na podstawie projektu EUROIDENTITIES.

Podjmując analizę materiału, Doliński zastosował ciekawą kompilację jakościowej analizy treści (wyodrębniając różne wątki tematyczne), analizy strukturalnej tekstu (poszukując argumentacji, narracji i opisu), wreszcie analizy fenomenologicznej (tworząc „fenomenologiczne mapy pamięci”). W wyniku tej analizy wyróżnił

pięć głównych „światów”, będących w konsekwencji podstawą do wyszczególnienia pięciu rozdziałów prezentowania historii biograficznych. Istotą czterech pierwszych jest zakorzenienie europejskości w rozbudowanej sferze różnorodnych doświadczeń (fakty jednostkowe, opisy, argumentacje), a piątego – niejako brak takich faktów lub niezwykle mała ich liczba [...]. Wyróżniono więc „świat” pogranicza (6 pamiętników), „świat” emigracji (7), „świat” lokalności w kontekście układu wieś–miasto (13), „świat” podróży (11) oraz „świat” europejskości „niedoświadczonej?”. (s. 81)

W wyniku takiego opracowania otrzymujemy pięć wspomnianych rozdziałów. Trudno jest tu się jednak doszukać pogłębionych wątków analitycznych poza nazwaniem poszczególnych „światów” pokazujących, w jakich kontekstach biograficznych figura Europy pojawia się w nadesłanych na

konkurs pamiętnikach. Komentarze autora sprowadzone są często do roli tekstowych, kilkudziesięciozdaniowych łączników między długimi cytatami. Przytaczanie rozbudowanych wypowiedzi autorów pamiętników samo w sobie stanowi walor tej publikacji, gdyż czytelnik nie tylko spotyka się z „żywym” tekstem, ale też ma możliwość prowadzenia własnych obserwacji.

Lekturze całej książki może towarzyszyć więc pewien dysonans. Pieczołowicie i dość zawile przedstawiony opis metodologicznego podejścia do tekstu nie znajduje, w moim odczuciu, odzwierciedlenia w rozdziałach poświęconych przedstawieniu materiału. Biorąc pod uwagę opis metodologicznych i analitycznych zmagania autora, końcowy efekt prezentacji materiału jest zapewne związany z towarzyszącym wielu badaniom jakościowym, a zwłaszcza biograficznym, trudnościom w pokazaniu efektów pracy analitycznej, której w przypadku recenzowanej książki w zasadzie nie widać. Tym niemniej książkę tę należy polecić wszystkim, którzy zajmują się problematyką tożsamości zbiorowej, zwłaszcza polskiej i europejskiej oraz tym, którym bliska jest perspektywa biograficzna.

Cytowanie

Kaźmierska Kaja (2013) *Recenzja książki: Doliński Wojciech (2012) „Nowe ślady. Stare drogi. Europa w pamiętnikach Polaków”*. Kraków: Zakład Wydawniczy NOMOS. „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 9, nr 4, s. 184–186 [dostęp dzień, miesiąc, rok]. Dostępny w Internecie: <www.przegladsocjologiijakosciowej.org>.